УДК 141.7: 316.344.2
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.39

Лазарович Надія Василівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії культури філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
orcid.org/0000-0001-9664-3040
nadiya.lazarovych@gmail.com

Король Наталя Мирославівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії культури філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
orcid.org/0009-0008-4989-0821
natalya.korol@lnu.edu.ua

ДИСКУРС ПОСТКОЛОНІАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

У статті здійснено спробу розглянути феномен постколоніалізму в контексті сучасного українського соціокультурного простору та окреслити основні напрями його дискурсивних практик в українській культурі. Окреслено аксіологічну амбівалентність, маргіналізацію, невизначеність світоглядних орієнтирів сучасного українського соціокультурного простору, що є наслідком постколоніальних процесів, які тривалий час визначали особливості буття національної культури в умовах колоніального поневолення та бездержавного статусу. Постколоніальна ситуація в українській культурі, відтак, стосується «подвійних стандартів» та випадків відвертих спотворень української історичної спадщини й культурних патернів. Колоніальні засади імперської тоталітарної політики стосовно української культури та народу стосувалися викривлення української історії, викрадення артефактів української культури, винищення української інтелігенції та селян, загалом – викоренення історичної пам'яті, розмивання національної ідентичності, пригнічення національної свідомості та ін. Наслідком колоніальної спадщини постають процеси маргіналізації, що часто окреслюють соціокультурний вимір українського суспільства, як ситуації «межовості», перехідного стану, невизначеності тощо. У сучасному постколоніальному дискурсі рефлексуються поняття «малоросійського «іміджу» та «шизофренічності» українського суспільства (одночасне скерування на протилежні світоглядно-ціннісні пріоритети); часто симптоматою соціокультурного простору України постають «постколоніальний синдром» (М. Рябчук) та «посттоталітарний ґенераційний симптом» (Т. Гундорова). Визначено ключові аспекти дискурсу постколоніалізму, які актуалізуються в сучасній українській культурі: відновлення історичної пам'яті, деконструкція імперських наративів, відтворення «карт наших втрат» (за визначенням О. Пахльовської) тощо. Аналізується, як постколоніальні тенденції в сучасному соціокультурному просторі впливають на формування української національної ідентичності, особливо в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: постколоніалізм, українська культура, соціокультурний простір, історична пам'ять, маргінальність.

Lazarovych Nadiya,
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Culture
Ivan Franko National University of Lviv
orcid.org/0000-0001-9664-3040
nadiya.lazarovych@gmail.com

Korol Natalya,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Culture
Ivan Franko National University of Lviv
orcid.org/0009-0008-4989-0821
natalya.korol@lnu.edu.ua

DISCOURSE OF POSTCOLONIALISM IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN SOCIO-CULTURAL SPACE

The article attempts to consider the phenomenon of postcolonialism in the context of the modern Ukrainian socio-cultural space and outline the main directions of its discursive practices in Ukrainian culture. The axiological ambivalence, marginalization, and uncertainty of the worldview orientations of the modern Ukrainian socio-cultural space are outlined, which are a consequence of postcolonial processes that for a long time determined the features of the existence of national culture in conditions of colonial enslavement and stateless status. The postcolonial situation in Ukrainian culture, therefore, concerns «double standards» and cases of outright distortions of Ukrainian historical heritage and cultural patterns. The colonial principles of imperial totalitarian policy towards Ukrainian culture and the people concerned the distortion of Ukrainian history, the theft of artifacts of Ukrainian culture, the extermination of Ukrainian intelligentsia and peasants, in general, the eradication of historical memory, the erosion of national identity, the suppression of national consciousness, etc. The colonial legacy results in processes of marginalization, which often outline the socio-cultural dimension of Ukrainian society as situations of borderlineity, transitional state, uncertainty, etc. In modern postcolonial discourse, the concepts of the «little-russian image» and «schizophrenic» of Ukrainian society (simultaneous orientation to opposite worldview and value priorities) are reflected; often the symptoms of the socio-cultural space of Ukraine are the «postcolonial syndrome» (M. Ryabchuk) and the «post-totalitarian generational symptom» (T. Gundorova). Key aspects of the discourse of postcolonialism that are actualized in modern Ukrainian culture are identified: the restoration of historical memory, the deconstruction of imperial narratives, the renascence of «maps of our losses» (according to the definition of O. Pakhlyovska), etc. It analyzes how postcolonial trends in the modern socio-cultural space influence the formation of Ukrainian national identity, especially in the context of the russian-Ukrainian war.

Key words: postcolonialism, Ukrainian culture, sociocultural space, historical memory, marginality.

У світлі російсько-української війни, коли боротьба за українську національну культуру та цінності стає гострою і злободенною, актуалізується питання культурологічного аналізу її колоніальної спадщини. Прикметно, що попри понад тридцятилітню традицію незалежності України, сучасний вітчизняний соціокультурний простір часто окреслюється такими епітетами як «пострадянський», «посттоталітарний», «постколоніальний» тощо. Як слушно підкреслює Оксана Пахльовська, «закономірним результатом пострежимної політичної динаміки українського суспільства є, відповідно, постколоніальний стан його культури», відтак, ми маємо справу з культурою та суспільством, котре «впродовж принаймні трьох століть проіснувало фактично в режимі постійного геноциду, етноциду і лінґвоциду, – суспільством, у якому відтак були порушені етичні основи внутрішньої та зовнішньої комунікації» (Пахльовська, 2003).

Варто підкреслити, що сучасний соціокультурний простір України характеризується аксіологічною амбівалентністю, маргіналізацією, розмитістю світоглядних критеріїв, які постають прямими наслідками процесів постколоніальних тенденцій, що довгий час були невід'ємними рисами української культури. Передусім це стосується «подвійних стандартів», а подекуди – відвертих фальшувань української історичної спадщини та національної культури. Як влучно висловлюється О. Пахльовська, «експропріація імені («*Русь*» – *авт.*) – це глобальна експропріація національної історії. Експропріація історії – це експропріація пам'яті. Експропріація пам'яті – це експропріація культури. Ось така елементарна і самоочевидна схема, за якою був побудований сценарій імперської політики стосовно України. В основних своїх параметрах він не змінився і досі» (Пахльовська, 2008, с. 64). Особливо у часи російсько-української війни одним із титульних завдань постколоніального дискурсу сучасного українського соціокультурного простору постає ідея гідної та об'єктивної

репрезентації української культури на рівні світової спільноти, що декларується вагомим світоглядним орієнтиром для українського суспільства, яке в умовах жорстокої війни відстоює своє право на самобутність та ідентичність. Як влучно висловилася О. Пахльовська: «Віки й десятиліття деструкції та заборон цілковито стерли Україну з культурної мапи світу. Українська історія не відома, українська культура не репрезентована, українська література не перекладена. Те, що відоме, репрезентоване й перекладене, – здебільшого в той чи інший спосіб фальсифіковане» (Пахльовська, 2008, с. 10). Як слушно підкреслює український історик Ярослав Грицак, «сучасна Україна не є творінням винятково національно свідомої інтеліґенції; не менш важливим був внесок «окупаційних» політичних режимів, а також численної та політично часто неозначеної армії чиновників, офіцерів та інших службовців, до котрої традиційна історіографія ставилася як до «колоніяльної» (Грицак, 2011, с. 30). Враховуючи складні історичні віхи буття українського народу, навіть у сьогоденні постколоніальна спадщина в українській культурі пов'язана зі спробами викорінення національних цінностей та ідей, викривлення етичних засад й етнопсихологічних і культурно-історичних основ українства, пригніченням національної свідомості та нищенням історичної пам'яті й національних здобутків українського народу, внаслідок чого впродовж тривалого періоду в українському соціокультурному просторі формувалася, за влучним визначенням Оксани Забужко, «свідомість колоніального, отже таки підбитого, впокореного й безроздільно опанованого чужинцями народу» (Забужко, 2009, с. 153). Тому навіть у часи російсько-української війни ми стикаємося з тотальними процесами маргіналізації, що охопили українське суспільство, в якому сформувалися чільні соціальні прошарки «манкуртів», що не мають чітких національно-культурних орієнтацій, не можуть заявити про свою причетність до цінностей української культури. Маргінальність, як правило, асоціюється з поліваріативністю, плюралізмом етнічної та національної ідентичності. У більш вузькому контексті поняття «маргінальність» часто окреслюється у значенні пограниччя, межовості, перехідного стану, невизначеності тощо. Зокрема, часто можемо зустріти інформацію про етнічних чи культурних маргіналів – осіб, які не мають чітких етнокультурних орієнтирів і не можуть однозначно визначити свою належність до певної етнічної групи чи національної культури.

Якщо звертатися до питання термінологічної диференціації понять «колоніалізм» – «неоколоніалізм» – «постколоніалізм», то чимало запитань виникає щодо їхнього контексту. Зокрема, «колоніалізм» передбачає пряме підкорення певної території (культурне, економічне, політичне та ін.) з боку метрополії, це відносини центру та периферії. Як слушно підкреслює Ева Томпсон, «колонія – це територія, заселена певною нацією, у якої вже є усвідомлення власної культури, мови й тотожності і яка вважає себе центром (у своїх власних очах вона є метрополією), втрачає свій статус центру внаслідок насильства іншої нації (підкорення за допомогою війни, дипломатичного чи економічного тиску). Стан «периферійності» – це неминучий результат колоніалізму…» (Томпсон, 2008). Своєю чергою, про «неоколоніалізм» ми можемо вести мову у випадку колишніх метрополій, які нав'язують своїм колишнім колоніям, які здобули незалежність, суверенність, власні «правила гри», не бажаючи втрачати свої імперіалістичні позиції щодо них. Відтак, «постколоніалізм» передбачає ідейно-світоглядний опір через культурний, літературний дискурси, які скеровані проти колоніальної влади. Крім того, як підкреслює Марко Павлишин, зазвичай поняття «постколоніальний» у теоретичному дискурсі вживається у значенні: «такий, що стосується періоду після здобуття незалежности» (Павлишин, 2009).

Так, світоглядні засади постколоніального дискурсу в західній теоретично-світоглядній традиції започаткували у 60-х роках XX ст. такі її адепти як: Франц Оман Фанон («Чорна шкіра, білі маски», «Гнані й голодні»), Едвард Саїд («Орієнталізм»), Гомі Бгабга («Нація і нарація», «Локації культури»), Ґаятрі Чакраворті Співак («Чи може підпорядковане розмовляти?», «В інших світах. Есеї з питань культурної політики»), Еме-Фернан-Давид Сезер («Дискурс колоніалізму»), Ева Томпсон («Трубадури імперії») та ін.

З-поміж прихильників першої хвилі теорії постколоніалізму в контексті українського соціокультурного простору передусім варто

відзначити вихідців вітчизняної діаспори: Григорія Грабовича («Шевченко як міфотворець», який цією працею започатковує аналіз колоніального дискурсу в українській культурній традиції), Оксану Грабович («Колоніалізм і його спадщина в сучасній Україні»), Марка Павлишина («Козаки в Ямайці: постколоніяльні риси в сучасній українській культурі», «Українська культура з погляду постмодернізму»), Олю (Олександру) Гнатюк («Прощання з імперією»), Мирослава Шкандрія («В обіймах імперії. Російська й українська літератури новітньої доби») та ін. Прикметно, що одним із найпотужніших напрямків постколоніальних досліджень в українській культурі стає гендерна критика (Соломія Павличко, Оксана Забужко, Ніла Зборовська, Віра Агеєва, Оксана Кісь, Тамара Марценюк та ін.), українське постколоніальне літературознавство (Тамара Гундорова, Олена Юрчук, Олександр Кирильчук та ін.), соціокультурний аспект аналізу феномену постколоніалізму (Оксана Пахльовська, Микола Рябчук та ін.), а також – історіософський (зокрема, Ярослав Грицак).

Своєю чергою, в українській світоглядній культурологічній традиції зацікавлення постколоніальними студіями з'явилося після здобуття Україною незалежності. Як стверджує Т. Гундорова, актуальні проблеми колоніального дискурсу із здобуттям незалежності України пов'язані із окресленням світоглядних напрямків, що стосуються колоніального минулого низки країн так званого «другого світу», зокрема постсоціалістичних країн Східної Європи. Підґрунтям для цього є усвідомлення вихідної тези про те, що «колишній радянський блок структурно був системою, де працювали механізми колонізації, поневолення і домінування» (Гундорова, 2013, с. 9). Відтак, в сучасному соціокультурному просторі України до основних напрямків аналізу в контексті постколоніального дискурсу постає «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації та аналіз різних форм підпорядкування (національного, расового, гендерного, класового)» (Гундорова, 2014, с. 7).

Надзвичайно актуально у наш час звучить думка М. Рябчука, який у своєму знаковому есеї «Українська література і малоросійський «імідж» (опублікованому російською мовою у журналі «Дружба народів» та польською мовою у виданні «Зустрічі» у 1988 році) веде мову про тоталітарну радянську систему, у якій домінантою була єдина – російська – культура, а всі інші національні культури вважалися культурами країн з колоніальним статусом. Відтак, «малоросійський імідж» української культури, з переконанням про відсталість, провінціялізм і ізольоване, в жодному разі не елітарне, коло реципієнтів, – є продуктом тієї системи»(Гнатюк, 2005, с. 157).

Звертаючись до думки Катерини Кларк, що зі здобуттям незалежності України у світоглядному переосмисленні відбулася «переорієнтація часових парадигм, оскільки минуле, колись цьковане й знищуване, повертається шляхом реабілітації людей та текстів і вносить пертурбацію в лінійну модель часу в культурі» (Цит. за: Павлишин, 1997, с. 237). Крім того, за словами О. Пахльовської, в українській історико-культурній традиції «пролягали небезпечні цезури, що перешкоджали і об'єктивно і суб'єктивно витворенню цілісного організму культури, а надто його адекватного образу в іншокультурній рецепції» (Пахльовська, 2003). Українське суспільство після численних десятиліть замовчувань справжньої історії, нав'язувань оманливої ідеології та жорстоких репресій зіштовхнулося з очевидними наслідками колоніального минулого: проблеми вивчення величезного масиву історичних матеріалів, раніше заборонених та вилучених зі світоглядно-теоретичного дискурсу, прочитання літературних творів та ознайомлення з надбаннями культурної спадщини, численними прізвищами авторів текстів та мистецьких творів, яких намагалися повністю викоренити з суспільної пам'яті українського народу. Відтак, як слушно підкреслює М. Павлишин, «постколоніальна хвилина (яка своїм темпоральним відліком має факт відновлення Незалежності України 24 серпня 1991 р. – *авт.*) спричинює травму. Вона вимагає ні менше, ні більше, ніж стрибка з романтики в постмодернізм, стрибка, для якого мало хто підготовлений…» (Павлишин, 1997, с. 225).

Питання колоніального поневолення, а, відтак, сучасного постколоніального дискурсу, яскраво ілюструється метафорою «Саду Меттерніха», яку надзвичайно вдало ілюструє М. Рябчук, використовуючи відому тезу німецького й австрійського політичного діяча та канцлера XIX ст. Клемента фон Меттерніха

про те, що Азія територіально починається за огорожею його саду, який розташований на східній околиці Відня. Цю думку розвинув канцлер Західної Німеччини Конрад Аденауер, який у 1949-му році висловив думку, що Азія розпочинається за огорожею «Саду Меттерніха». До слова, простір азійської культури на території Східної Європи уособлював для представників європейської цивілізації Заходу як щось варварське та вороже, щось таке, що здатне поруйнувати підвалини їхньої культури. Представники західноєвропейської цивілізації, без сумніву, визнавали, що «на сході від Ельби та Меттерніхового саду» – це теж територія Європи (хоч і значно економічно відстала), однак, над нею тяжіє колоніальна спадщина азійського поневолювача. Водночас європейці, яким вдалося оминути колоніального гніту «Східної орди», усвідомлювали, що насильно захоплена територія східноєвропейських країн не прийняла свого «азійського» статусу добровільно, а, навпаки, постійно намагалася позбутися цього колоніального ярма всілякими можливими способами. Водночас, як продовжував думку М. Рябчук, «Захід завжди відчував, що щось із цією частиною Европи не гаразд, раз вона дозволила себе проковтнути совєтам, і не лише совєтам – упродовж усієї своєї невольничої історії. Скоріш за все, вона була сама в тому винна: вона була, правдоподібно, сама схильна до поневолення…» (Рябчук, 1998). Відтак, за словами Тамари Гундорової, найбільш актуальними зрізами досліджень постколоніалізму в сучасному соціокультурному просторі України є подолання почуття «ресентименту» (образи і незадоволення) та «посттоталітарного ґенераційного симптому» (Див.: Гундорова, 2013). Відтак, травматичний досвід історичного минулого нашого народу зумовив «утворення української «оборонної свідомості» внаслідок історичних травм» (Рябчук, 2008, с. 61), що відіграє чільну роль у формуванні постколоніального дискурсу сьогодення.

Відтак, у контексті сучасного українського соціокультурного простору, аналізуючи постколоніальну спадщину, ми можемо вести мову, радше, про «пострадянізм», «посттоталітаризм», а відтак – «постколоніалізм». Адже, на переконання М. Рябчука, колоніальна спадщина в українському суспільстві та культурі є глибше закоріненою в суспільній свідомості, ніж комуністично-тоталітарна. У соціокультурній сфері ця колоніальна спадщина передусім зумовлює «амбівалентність» українського постколоніального суспільства, його світоглядну поліваріативність, так звану «шизофренічність», одночасну орієнтацію на протилежні аксіологічні пріоритети чи цінності: «Ця «амбівалентність» не є лише «спадком» – закономірним наслідком різкого переходу суспільства від однієї системи цінностей до іншої, а й свого роду набутком – результатом цілеспрямованої діяльності посткомуністичних еліт, спрямованої на атомізацію та дезорієнтацію суспільства» (Рябчук, 2011, с. 45).

Як слушно зауважує М. Павлишин, постколоніалізм зазвичай трактують «наслідком деконструкції колоніалізму», що полягає у процесах його «розмаскування» й «розмонтування», а згодом – перекомбіновування світоглядних засад та структур культурного колоніалізму. Відштовхуючись від досвіду колоніалізму, як підкреслює М. Павлишин, постколоніалізм відтворює його структури, відтак, як би це не було парадоксально, тим самим зберігаючи ці структури колоніалізму, надаючи їм нових контекстів. Інструментарій постколоніалізму, як правило, – це постструктуралістський та деконструктивістський скептицизм. Для прикладу, у царині політиці постколоніалізм зазвичай опирається на прагматизм, а в мистецькій чи літературній традиції постколоніалізм відкриває можливості для переосмислення старих колоніальних міфів, «не так заперечуючи чи стверджуючи їх, як використовуючи їх для власних, нових естетичних задумів. У цьому процесі нерідко відіграють роль прийоми іронії, пародії та карнавалу» (Павлишин, 1998, с. 227). До слова, в сучасному українському соціокультурному просторі можемо констатувати тісний зв’язок постколоніалізму та постмодернізму – це тема окремого ґрунтовного дослідження. За словами Юрія Андруховича, український варіант постмодернізму «характеризують як «постколоніальний» і «посттоталітарний» (Андрухович, 1998). Варто підкреслити, що в контексті постколоніального дискурсу часто використовують постмодерністський інструментарій, головно – як спосіб рецепції травматичного досвіду у соціокультурній царині. Основними постмодерністськими методами у цьому світоглядному зрізі постають принцип

іронії та деконструкції (зміщення акцентів від центру до периферії, використовуючи ігрове начало; пародія на колоніальні міфи тощо). У постколоніальному дискурсі часто зустрічаються постмодерністські принципи кітчу та карнавалізації (зокрема, надмірна патетика із використанням елементів театралізації; кітчезація трагічних подій колоніального минулого, їхня репрезентація у редукованих, візуальних формах тощо).

Повертаючись до основних засад постколоніального дискурсу в сучасній соціокультурній ситуації в Україні, виходячи із реалій російсько-української війни, то перед представниками української нації постає нелегке завдання: відновити «карти наших втрат» (за влучним визначенням О. Пахльовської) – впорядкувати мартирологи втрачених імен та літературних й художньо-мистецьких пам'яток української культури, глибоко та об'єктивно дослідити тексти тих літераторів, творчість яких була суворо забороненою тоталітарною системою, а також ознайомити з цими культурними здобутками українське суспільство. Насамперед це стосується популяризації літературних надбань плеяди талановитих письменників та поетів доби «Розстріляного Відродження», належне дослідження та популяризація творчості діячів української культури в еміграції. На особливу увагу заслуговує дослідження культурних діячів, чия творчість була опозиційною до тоталітарного радянського режиму, зокрема, представників руху дисидентів-шістдесятників, «тиха література» 70-80-х років ХХ ст. тощо. Варто детальніше проаналізувати феномен «самвидаву» як чільний вияв Руху опору в Україні, що передусім полягає у ознайомленні з так званими «захалявними» текстами, заборонених свого часу цензурою. Тому, за словами О. Пахльовської, потрібно «інтегрувати в масив української культури той знищений її творчий потенціал, який так сором'язливо називається нині «забутими іменами», «білими плямами», хоч «плями» ті швидше криваві» (Пахльовська, 2008, с. 43). Також варто відзначити, що сьогоднішні болючі втрати російсько-української війни свідчать про те, що український народ, в тому числі й завдяки українській культурній самобутності, бореться за власну національну ідентичність, намагаючись переосмислити наслідки постколоніальної спадщини та творячи нові сторінки української героїчної історії народу.

Невід'ємним прагненням української нації до подолання колоніального статусу в контексті репрезентацій власної культури постає, за словами Ліни Костенко, завдання налагодження «своєї оптики», «своєї системи дзеркал». Для цього необхідно «розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молодої держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в аберраціях чужих віддзеркалень» (Костенко, 1999, с. 5). Без сумніву, ці завдання є надзвичайно актуальними у світлі сучасного постколоніального дискурсу в українській культурі.

Список використаних джерел:

Андрухович, Ю. (1998). Повернення літератури?. «Плерома»: часопис з проблем культурології, теорії мистецтва, філософії. Випуск 3. URL: https://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/andr-pl.htm (дата відвідування сайту 30.01.2025 р.).

Гнатюк, О. (2005). Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика. 528 с.

Грицак, Я. (2011). Страсті за націоналізмом. Стара історія на новий лад. Київ: Критика. 352 с.

Гундорова, Т. (2013). Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ: Грані-Т. 548 с.

Забужко, О. (2009). Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоби до української гендерної міфології. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика. Київ: Факт. с. 152–193. URL: https://exlibris.org.ua/zabuzko/r05.html (дата відвідування сайту 30.01.2025 р.)

Костенко, Л. (1999). Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала: лекція, прочитана в Національному Університеті «Києво-Могилянська академія» 1. IX. 1999р. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 17. Філологія. С. 3–10.

Павлишин, М. (1997). Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. Київ. С. 223–237. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Kozaky_v_Yamaitsi_postkoloniialni_rysy_v_suchasnii_ukrainskii_kulturi/ (дата відвідування сайту 30.01.2025 р.)

Павлишин, М. (2009). Постколоніальна критика і теорія. Вперед. 8 жовтня 2009. URL: https://vpered.wordpress.com/2009/10/08/pavlyshyn-postcolonial-criticism-and-theory/ (дата відвідування сайту 31.01.2025 р.)

Пахльовська, О. (2008). Відкритий лист до всіх, хто любить Україну. Ave, Europa!: статті, доповіді, публіцистика. Київ. С. 10–23.

Пахльовська, О. (2008). Проблема спадщини в українській культурі та форми її імперської експропріації. Ave, Europa!: статті, доповіді, публіцистика. Київ. С. 61–82.

Пахльовська, О. (2003). Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм. Сучасність. Ч.10. URL: https://studfile.net/preview/7106543/page:21/ (дата відвідування сайту 30.01.2025 р.)

Постколоніалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Вип. 4. Київ: Лаурус, 2014. 336 с.

Рябчук, М. (1998). За огорожею Меттерніхового саду. *Незалежний культурологічний часопис «Ї».* № 13. URL: https://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm (дата відвідування сайту 30.01.2025 р.)

Рябчук, М. (2011). Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ. 240 с.

Рябчук, М. (2008). Сад Меттерніха. Львів: ВНТЛ-Класика, 302 с.

Томпсон, Е. (2008). Після колонії. Український тиждень. 25 липня 2008 року. URL: https://tyzhden.ua/pislia-kolonii/ (дата відвідування сайту 30.01.2025 р.)

References:

Andrukhovych, Yu. (1998). Povernennia literatury? [The return of literature?]. «Pleroma»: chasopys z problem kulturolohii, teorii mystetstva, filosofii. Vypusk 3. Retrieved from: https://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/andr-pl.htm (data vidviduvannia saitu 30.01.2025 r.) [in Ukrainian].

Hnatiuk, O. (2005). Proshchannia z imperiieiu [Farewell to the empire]. Ukrainski dyskusii pro identychnist. Kyiv: Krytyka. 528 s. [in Ukrainian].

Hrytsak, Ya. (2011). Strasti za natsionalizmom [Passion for nationalism]. Stara istoriia na novyi lad. Kyiv: Krytyka. 352 s. [in Ukrainian].

Hundorova, T. (2013). Tranzytna kultura [Transit culture]. Symptomy postkolonialnoi travmy. Kyiv: Hrani-T. 548 s. [in Ukrainian].

Zabuzhko, O. (2009). Zhinka-avtor u kolonialnii kulturi, abo znadoby do ukrainskoi hendernoi mifolohii [A female author in colonial culture, or the needs of Ukrainian gender mythology]. Khroniky vid Fortinbrasa: Vybrana eseistyka. Kyiv: Fakt. s. 152–193. Retrieved from: https://exlibris.org.ua/zabuzko/r05.html (data vidviduvannia saitu 30.01.2025 r.) [in Ukrainian].

Kostenko, L. (1999). Humanitarna aura natsii, abo defekt holovnoho dzerkala: lektsiia, prochytana v Natsionalnomu Universyteti «Kyievo-Mohylianska akademiia» 1. IKh. 1999r. [The humanitarian aura of the nation, or the defect of the main mirror: a lecture delivered at the National University "Kyiv-Mohyla Academy" 1. IH. 1999]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. T. 17. Filolohiia. S. 3–10. [in Ukrainian].

Pavlyshyn, M. (1997). Kozaky v Yamaitsi: postkolonialni rysy v suchasnii ukrainskii kulturi [Cossacks in Jamaica: postcolonial features in modern Ukrainian culture]. Kanon ta ikonostas: Literaturno-krytychni statti. Kyiv. S. 223–237. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Kozaky_v_Yamaitsi_postkoloniialni_rysy_v_suchasnii_ukrainskii_kulturi/ (data vidviduvannia saitu 30.01.2025 r.) [in Ukrainian].

Pavlyshyn, M. (2009). Postkolonialna krytyka i teoriia [Postcolonial criticism and theory]. Vpered. 8 zhovtnia 2009. Retrieved from: https://vpered.wordpress.com/2009/10/08/pavlyshyn-postcolonial-criticism-and-theory/ (data vidviduvannia saitu 31.01.2025 r.) [in Ukrainian].

Pakhlovska, O. (2008). Vidkrytyi lyst do vsikh, khto liubyt Ukrainu [An open letter to all who love Ukraine]. Ave, Europa!: statti, dopovidi, publitsystyka. Kyiv. S. 10–23. [in Ukrainian].

Pakhlovska, O. (2008). Problema spadshchyny v ukrainskii kulturi ta formy yii imperskoi ekspropriatsii [The problem of heritage in Ukrainian culture and forms of its imperial expropriation]. Ave, Europa!: statti, dopovidi, publitsystyka. Kyiv. S. 61–82. [in Ukrainian].

Pakhlovska, O. (2003). Ukrainska kultura u vymiri «post»: postkomunizm, postmodernizm, postvandalizm [Ukrainian culture in the "post" dimension: post-communism, post-modernism, post-vandalism]. Suchasnist. Ch.10. Retrieved from: https://studfile.net/preview/7106543/page:21/ (data vidviduvannia saitu 30.01.2025 r.) [in Ukrainian].

Postkolonializm [Postcolonialism]. Heneratsii. Kultura. / za red. T. Hundorovoi, A. Matusiak. Vyp. 4. Kyiv: Laurus, 2014. 336 s. [in Ukrainian].

Riabchuk, M. (1998). Za ohorozheiu Metternikhovoho sadu [Behind the fence of the Metternich garden]. Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys «Yi». №13. Retrieved from: https://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm (data vidviduvannia saitu 30.01.2025 r.) [in Ukrainian].

Riabchuk, M. (2011). Postkolonialnyi syndrome [Postcolonial syndrome]. Sposterezhennia. Kyiv. 240 s. [in Ukrainian].

Riabchuk, M. (2008). Sad Metternikha [Metternich garden]. Lviv: VNTL-Klasyka, 302 s. [in Ukrainian].

Tompson, E. (2008). Pislia kolonii [After the colony]. Ukrainskyi tyzhden. 25 lypnia 2008 roku. Retrieved from: https://tyzhden.ua/pislia-kolonii/ (data vidviduvannia saitu 30.01.2025 r.) [in Ukrainian].